

UDK 341.231.14: 004.738.5
Biblid 0543-3657, 75 (2024)
God. LXXV, br. 1192, str. 599–620
Pregledni naučni rad
Primljen: 19.02.2024.
Revidiran: 08.05.2024.
Prihvaćen: 21.05.2024.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2024.75.1192.6
CC BY-SA 4.0

*Ljubomir TINTOR*¹

Značaj priznanja prava na pristup internetu kao ljudskog prava

SAŽETAK

U eri digitalizacije internet je postao temeljni alat za informacije, komunikaciju, obrazovanje i društveno angažovanje. Pitanje – da li pristup internetu treba da bude zasebno osnovno ljudsko pravo – postalo je sveprisutno. Slobodan pristup internetu ima izrazitog značaja za ostvarivanje ključnih mnogih ljudskih prava kao što su sloboda izražavanja, obrazovanje i pristup informacijama. Međutim, nejednak pristup internetu produbljuje društvene nejednakosti. Priznavanje i implementacija novog ljudskog prava je dug proces. U radu će se prvo ukazati zašto je internet neophodan za ostvarivanje ljudskih prava, te u kakvoj su korelaciji potencijalno ljudsko pravo na pristup internetu i druga ljudska prava. Zatim će biti sagledani doktrinirani pristupi priznanju slobodnog pristupa internetu kao ljudskom pravu. Biće analizirani međunarodni instrumenti koji prepoznaju potrebu priznanja prava na pristup internetu, a zatim i nacionalna zakonodavstva koja su sledila ovaj trend. Potom se u radu sagledava praksa Evropskog suda za ljudska prava po ovom pitanju. U radu se ističe značaj prava na pristup internetu za poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom. Na kraju će se pažnja posvetiti digitalnom jazu i drugim preprekama da se ovo pravo prepozna kao fundamentalno ljudsko pravo.

Ključne reči: internet, ljudska prava, pravo na slobodan pristup internetu, digitalni jaz, Evropski sud za ljudska prava.

¹ Istraživač-saradnik na Institutu za uporedno pravo, Beograd, e-mail: lj.tintor@iup.rs, ORCID: 0009-0005-7565-154X.

The Significance of Recognizing the Right to Internet Access as a Human Right

SUMMARY

In the era of digitalization, the internet has become a fundamental tool for information, communication, education, and social engagement. The question of whether access to the internet should be recognized as a separate fundamental human right has become omnipresent. Free access to the internet is of paramount importance for the realization of many key human rights, such as freedom of expression, education, and access to information. However, unequal access to the internet deepens social inequalities. Recognizing and implementing a new human right is a lengthy process. This paper will first highlight why the internet is essential for the realization of human rights and the correlation between the potential human right to internet access and other human rights. Then, doctrinal approaches to recognizing free access to the internet as a human right will be examined. International instruments recognizing the need to acknowledge the right to internet access will be analyzed, followed by national legislations that have followed this trend. The paper will then examine the practice of the European Court of Human Rights on this issue. The paper emphasizes the significance of the right to access the internet in improving the position of persons with disabilities. Finally, attention will be given to the digital divide and other obstacles to recognizing this right as a fundamental human right.

Keywords: internet, human rights, right to free access to the internet, digital divide, European Court of Human Rights.

Uvod

U današnjem digitalnom dobu internet je postao centralni deo našeg svakodnevnog života. Bez obzira na geografsko poreklo, društveni status ili godine, internet je postao nezamenljiv alat koji omogućava pristup informacijama, komunikaciju sa drugima, obrazovanje, poslovne mogućnosti i učešće u javnom životu. Razvoj nauke i tehnologije izaziva promene, ne samo u svakodnevnom životu ljudi već i u samom razvoju ljudskih prava. Pravo na pristup internetu usko je povezano sa ostvarivanjem mnogih ljudskih prava poput slobode izražavanja, prava na obrazovanje, prava na rad, slobodu okupljanja, prava na pristup informacijama. Rast korisnika interneta je četiri puta veći od rasta broja stanovnika. Osim toga, prosečna osoba provodi sve više vremena na internetu, tako da, prema podacima za 2022. godinu, prosečan korisnik interneta provodi sedam sati dnevno na internetu.² Prema podacima za 2022. godinu, u svetu je oko 4,95

² Sanja Jelisavac Trošić & Jelica Gordanić, „Priznanje prava na pristup internetu kao samostalnog ljudskog prava – potencijali i prepreke“, *Strani pravni život*, God. 67, Br. 3, 2023, 377, DOI: https://doi.org/10.56461/SPZ_23301KJ.

milijardi korisnika interneta ili 62,5% ukupne svetske populacije.³ Iz svih navedenih razloga sve se češće razmatra potreba priznanja prava na pristup internetu kao zasebnog ljudskog prava. Da bi usledilo priznavanje novog ljudskog prava potreban je dug proces koji zahteva konsenzus međunarodnih aktera, saglasnost stručnjaka kako bi se ispravno koncipiralo ovo pravo, te na kraju da bi se etabriralo neophodna je politička volja samih država kako bi se obavezale na njegovo poštovanje.

Međutim, i pored svih prednosti koje pruža pristup internetu, postoje i izazovi sa kojima se suočavamo. Nejednak pristup internetu i tehnologiji među različitim društvenim grupama produbljuje postojeće nejednakosti u društvu. Ljudi sa niskim primanjima, ljudi iz ruralnih područja, kao i marginalizovane grupe često su suočeni sa ograničenim pristupom internetu, što ih dodatno udaljava od mogućnosti za potpunu inkluziju u društvu. U radu će se prvo ukazati zašto je internet neophodan za ostvarivanje ljudskih prava, te u kakvoj su korelaciji potencijalno ljudsko pravo na pristup internetu i druga ljudska prava. Zatim će biti sagledani doktrinarni pristupi *pro et contra* priznanju prava na pristup internetu kao autonomnog ljudskog prava. Biće analizirani međunarodni instrumenti koji prepoznaju potrebu priznanja prava na pristup internetu, a zatim i nacionalna zakonodavstva koja su pošla ovim putem. Posebna pažnja posvetiće se praksi Evropskog suda za ljudska prava u pogledu zaštite prava na slobodan pristup internetu, s obzirom na to da ono nije zaštićeno Evropskom konvencijom o ljudskim pravima kao zasebno pravo. Ukratko, prikazaće se značaj ovog prava za osobe sa invaliditetom. Pre zaključnih razmatranja biće analiziran digitalni jaz kao krucijalna prepreka za uspostavljanje prava na pristup internetu kao fundamentalnom ljudskom pravu.

Internet kao sredstvo za ostvarivanje ljudskih prava

Internet je postao sredstvo za ostvarivanje širokog spektra ljudskih prava, te borbu protiv nejednakosti i ubrzanje razvoja i ljudskog napretka. Internet pruža platformu koja omogućava pojedincima da slobodno izraze svoje mišljenje, ideje i stavove, tako da ljudi mogu komunicirati, deliti informacije i učestvovati u javnoj raspravi bez obzira na prostorne i vremenske prepreke. Ove beneficije, koje je u ostvarivanju ljudskih prava omogućio internet, sa sobom nose i određene rizike da oni koji nemaju slobodan pristup internetu budu potpuno društveno izolovani. Najnovija tehnološka evolucija dovela je do toga da ostvarivanje fundamentalnih ljudskih prava, poput slobode izražavanja ili okupljanja, postaju potpuno zavisna od pristupačnosti internetu.⁴ Danas je opšteprihvaćeno stanovište da internet predstavlja

³ Ibid.

⁴ Kao primer može se navesti i platforma Get ap (*GetUp*), osmišljena u Australiji za olakšano pokretanje peticija, političkih inicijativa i organizovanje protesta. Danas ova platforma ima

idealno sredstvo za uklanjanje državne kontrole nad informacijama. Svaki pojedinac može objaviti bilo šta, što građanima omogućava da zaobiđu zvanične izvore informacija. Upravo iz ovog razloga države sve češće pribegavaju cenzuri i ograničavaju pristup internetu.⁵ Povezanost između prava na slobodu izražavanja, slobodu mišljenja i prava na pristup internetu značajan je ako pravo na slobodu izražavanja shvatimo kao pozitivno a ne negativno pravo, jer pored dozvoljavanja samog prava neophodno je omogućiti i način ostvarivanja prava. Internet omogućava dvosmernu komunikaciju, čineći krajnjeg korisnika ne samo pasivnim primaocem informacije već i kreatorom informacije. S obzirom na to da se danas digitalni prostor smatra javnim trgom XXI stoleća on igra veoma značajnu ulogu i u ostvarivanju prava na udruživanje.

Pravo na pristup internetu i povezanost s pravom na obrazovanje postaju sve važniji aspekti u savremenom društvu. Pandemija COVID-19 i situacija da je skoro svaki treći đak morao da prati nastavu od kuće pokazala je koliko je značajna veza između prava na obrazovanje i pristupa internetu.⁶ Pravo na pristup internetu može biti integrisano u šire okvire prava na obrazovanje. Indija je eksplicitno u svom ustavu prepoznala ovu vezu.⁷ Pokazalo se da internet može dopreti i u najudaljenije krajeve, te da je ovakav način predavanja putem interneta produktivniji. Internet kao program učenja je produktivniji za učenike svih uzrasta; to ubrzava brzinu učenja od konvencionalnih učionica. Učenici mogu da uče ili čitaju bilo šta kad god požele što značajno unapređuje obrazovanje.

Slobodan pristup internetu igra ključnu ulogu u ostvarivanju prava na održivi razvoj, koji se smatra jednim od krucijalnih prava treće generacije u budućnosti. Veći pristup internetu i novim tehnologijama već je pokazao bolje mogućnosti ekonomskog napretka za države u razvoju. Veći pristup internetu će, na primer, poboljšati pristup finansijskim uslugama kao što su štedni računi sa niskim primanjima i omogućiti onlajn transakcije. Grupa za zastupanje za stvaranje novih ljudskih prava utvrdila je da je 2012. godine 4,6 milijardi ljudi širom sveta nije imalo pristup internetu i da bi povećanje pristupa internetu od samo 10% povećalo njegov BDP u zemljama u razvoju

više članova nego i jedna politička partija u Australiji što samo ukazuje na moć interneta. Jeremy Heimans & Henry Timms, *New Power. How it's changing the 21st Century – and why you need to know*, Macmillan Publishers Limited, 2018, 55–58.

⁵ Jedan takav poseban incident bio je u Egiptu, gde je vlada Hosnija Mubaraka (*Hosni El Sayed Mubarak*) nekoliko puta gasila internet tokom pobune 2011. godine, u pokušaju da uguši proteste koji su se desili tokom Arapskog proleća. Videti: Qerim Qerimi, "Bridge over Troubled Water: An Emerging Right to Access to the Internet", *International Review of Law*, Vol. 2017 1, No. 1, 1–22.

⁶ Rashid Kappan, *Gamificationall set to boost online education*, <https://www.deccanherald.com/content/617409/gamification-all-set-boost-online.html>, 15.2.2024.

⁷ Ibid.

za 1,28 do 2,5%.⁸ Pristup internetu i održivi razvoj su međusobno povezani, a njihova kombinacija može imati značajan pozitivan uticaj na društvo, ekonomiju i životnu sredinu.

Pristup internetu postao je neophodan za traženje posla i profesionalni razvoj. Pravo na rad je osnovno ljudsko pravo, ali bez pristupa internetu mnogi pojedinci mogu biti isključeni iz globalnog tržišta rada. Internet je omogućio razvoj radnih modela kao što je rad na daljinu. Internet omogućava pojedincima da rade za kompanije širom sveta bez potrebe za fizičkom prisutnošću. Pristup internetu je ključan za ovakav način rada, jer omogućava komunikaciju, saradnju i pristup resursima.

Doktrinirani pristupi priznanju ljudskog prava na pristup internetu

Početak ovog veka počela je da se postepeno stvara četvrta generacija ljudskih prava.⁹ Ova generacija ljudskih prava snažno je povezana sa tehnološkim razvojem i korišćenjem digitalnih tehnologija.¹⁰ Vrhovni sud Sjedinjenih Država definisao je internet kao „međunarodnu mrežu međusobno povezanih računara što omogućava desetinama miliona ljudi da komuniciraju jedni sa drugima i za pristup ogromnim količinama informacija iz celog sveta.“¹¹ Iako je sve očitija potreba da se pristup internetu prepozna kao zasebno ljudsko pravo, među stručnjacima i dalje postoji ozbiljna zadržka kada je reč o ovom pitanju. Preovladava stav da internet treba smatrati ljudskim pravom, kao i pravo na pristup informacijama ili pravo na slobodu izražavanja. U suštini postoje dva suprotstavljena stava o pristupu internetu kao nezavisnom ljudskom pravu. Zagovornici pristupa internetu kao ljudskom pravu tvrde da u nekim članovima međunarodnih

⁸ Ibid.

⁹ Tradicionalna podela ljudskih prava na generacije, koju je uspostavio je Vašak (*Karel Vašák*), podrazumeva tri generacije. Prvu generaciju čine politička i građanska prava, drugu generaciju čine ekonomska, socijalna i kulturna prava, dok treću generaciju čine raznorodna prava poput prava na zdravu i čistu životnu sredinu, prava na bezbednu klimu, pravo na mir, pravo na korišćenje prirodnih resursa ili učešća u korišćenju kulturnog nasleđa. Brojna nova pitanja, uključujući migracije, terorizam, globalno zagrevanje i uspon nauke i tehnologije, naterao je teoretičare da se zapitaju da li je ovakva podela ljudskih prava i dalje održiva. Videti: Spasimir Domaradzki, Margaryta Khvostova & David Pupovac, "Karel Vasak's Generations of Rights and the Contemporary Human Rights Discourse", *Human Rights Review*, Vol. 20, 2019, 423–443, DOI: <https://doi.org/10.1007/s12142-019-00565-x>.

¹⁰ Najznačajnija među ovom novom generacijom prava su pravo na pristup elektronskoj mreži, pravo na korišćenje virtualne stvarnosti, pravo na slobodnu komunikaciju i izražavanje mišljenja na internetu i pravo na privatnost podataka o ličnosti. Serhii Perepolkin, Danylo Perepolkin & Milena V. Averianova, "Typology of the fourth generation of human rights", *Journal of International Legal Communication*, Vol. 1, No. 1, 2021, 91–101.

¹¹ Reno v. American Civil Liberties Union, 521 U.S.844 (1997), the Supreme Court, paras 849–850.

instrumenata postoji osnov za priznavanje ovog ljudskog prava. Međutim, jedna od glavnih poteškoća sa ljudskim pravom na pristup internetu ogleda se u činjenici da ovo pravo posredno proizilazi iz drugih ljudskih prava. Osnov za priznanje prava na pristup internetu ogleda se u činjenici da će mogućnost pristupa internetu postepeno postati mera mogućnosti pristupa informacijama i preduslov uživanja drugih prava, na šta je ukazano u prethodnom delu, te se s pravom treba smatrati nezavisnim ljudskim pravom.¹² Kao rezultat toga, zaključuje se da je pristup internetu vezivno tkivo za sva druga ljudska prava.¹³ S druge strane, Serf (*Vinton G. Cerf*) tvrdi da pristup internetu nije ljudsko pravo, naglašavajući da tehnologija doprinosi ostvarivanju ljudskih prava ali sama nije pravo.¹⁴ Prema njegovom shvatanju da bi nešto bilo smatrano za ljudsko pravo ono „mora biti među stvarima koje su nam kao ljudskoj rasi potrebne da bismo vodili zdrav, smislen život, poput slobode od mučenja ili slobode savesti“.¹⁵

Teoretičari ljudskih prava prave razliku između primarnih i izvedenih ljudskih prava te tvrde da su izvedena ljudska prava „savršeno razumna“.¹⁶ Drugim rečima, opravdanje ljudskih prava podrazumevalo bi obezbeđenje tih suštinskih ljudskih interesa. Argument da bi pravo na pristup internetu trebalo zanemariti jer je izvedeno pravo, prema našem mišljenju, treba odbaciti, jer bi njegovim prihvatanjem oko pola ljudskih prava trebalo izbaciti iz Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz razloga jer su izvedena. Protivnici ideje o pristupu internetu kao ljudskom pravu naglasili su da treba biti oprezan zbog ljudske nesposobnosti da predvidimo nova tehnološka dostignuća, te ukazuju da bi priznanje ovog prava kao samostalnog i nezavisnog moglo dovesti do neslučenih proširenja obima drugih ljudskih prava, što ostaje upitno koliko je opravdano.¹⁷ Upozorava se da bi „priznavanje novog prava na internet moglo dovesti do poziva na prava u drugim specifičnim tehnologijama koje bi mogle razvodnjiti zaštitu slobode izražavanja uopšte“. Mogli bismo svedočiti proliferaciji novih prava, što bi dovelo do ozbiljne devalvacije vrednosti ljudskih prava umesto njihovog unapređivanja.¹⁸ Oni koji osporavaju pravo na pristup internetu tvrde da nije neophodno stvarati nova prava osim onih koja su već priznata, već je potrebno osigurati njihovo ostvarivanje i uživanje u promenljivim

¹² Brittany Grasmick, "Recognizing 'Access to Information' as a Basic Human Right: A Necessary Step in Law", *International Law Review*, Vol. 12, No. 2, 2015, 225.

¹³ Ibid.

¹⁴ Vinton G. Cerf, "Internet Access Is Not a Human Right", *The New York Times*, 4 January 2012.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Molly Land, "Toward an International Law of the Internet", *Harvard International Law Journal*, Vol. 54, No. 2, 2013, 400.

¹⁸ Adrian Hodiş, *Should access to the Internet be considered a fundamental right?*, <https://shorturl.at/aeBQ5>, 25.7.2023.

tehnološkim kontekstima.¹⁹ Protivnici priznavanja ljudskog prava na pristup internetu tvrde da ne postoji jasan pravni osnov za takvo pravo, oni smatraju da tradicionalna ljudska prava koja su usvojena u međunarodnim konvencijama ne obuhvataju eksplicitno pravo na pristup internetu. Prema njima, prava poput slobode izražavanja i prava na informisanje su šire definisana i obuhvataju i onlajn prostor.²⁰ Protivljenje priznavanju prava na pristup internetu proizilazi usled bojazni od nedostatka kontrole i regulacije, te strahovanja da bi slobodan pristup internetu mogao dovesti do širenja štetnog sadržaja, kao što su terorističke propagande, dečja pornografija ili govor mržnje.²¹ Realniji pristup bi mogao biti proglašenje pristupa internetu građanskim pravom, a ne fundamentalnim, jer građanska prava su nam dodeljena zakonom, a ne svojstvena nama kao ljudskim bićima.²² Ostaje upitno, sa teoretske tačke gledišta, da li je opravdano pravo na pristup internetu smatrati manje značajnim od prava na slobodu veroispovesti ili savesti.

Treba spomenuti shvatanje Besta (*Michael L. Best*) koji smatra da je razvoj informacionih tehnologija sastavni deo prava na informisanje i činjenica da je pristup informacijama univerzalno pravo, te samim time i pravo na pristup internetu bi trebalo smatrati fundamentalnim ljudskim pravom.²³ Opravdanje za shvatanje prava na pristup internetu kao fundamentalnog prava možemo pronaći i u potrebi da se očuva priroda samog interneta kao takvog od cenzure.²⁴ Nijedno postojeće pravo nije dovoljno sposobno da zaštiti pravo na pristup internetu. U mnogim pravnim sistemima ljudska prava su garantovana, ali ti dokumenti nisu u potpunosti usaglašeni sa sveprisutnim uticajem interneta na društvo. Iz svih navedenih razloga stava smo da se pravo na pristup internetu može preformulisati kao samostalno pravo, s jasnim i eksplicitnim sadržajem koji garantuje pristup svim građanima bez diskriminacije.

¹⁹ *Is there a Right to the Internet under International Law?*, Media Defence <https://www.media-defence.org/ereader/publications/introductory-modules-on-digital-rights-and-freedom-of-expression-online/module-3-access-to-the-internet/is-there-a-right-to-the-internet-under-international-law/> 29/01/2024.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Vinton G. Cerf, "Internet Access Is Not a Human Right". Cerf napominje da bi pozitivna obaveza pružanja pristupa internetu bio previše težak zadatak za vlade. Kao dodatni argument navodi se da vlade nemaju obavezu da svim svojim građanima omoguće pristup drugim oblicima komunikacije kao što su telefoni.

²³ Michael L. Best, "Can the Internet be a Human Right?", *Human Rights & Human Welfare*, Vol. 4: Iss. 1, Art. 13, 23–31.

²⁴ Kada se govori o internetu ne treba prenebregnuti činjenicu da je kreiran da bude otvoren i pristupačan. Dizajniran je da prevaziđe granice, te da bude egalitaran prostor za slobodnu razmenu informacija. Videti, Lisa Guernsey, "Welcome to the World Wide Web. Passport, Please?" *The New York Times*, 15 March 2001.

Pravo na pristup internetu u međunarodnom pravu

Dosadašnji međunarodni instrumenti nisu dovoljno precizni i eksplicitni u garantovanju prava na pristup internetu kao neophodnog alata za ljudski razvoj i ostvarivanje drugih prava, iako pravo dostiže adekvatan prag važnosti na globalnom nivou. Jedan put do priznavanja ovog prava je da se pokaže da je pravo na pristup internetu implicitno u postojećim ljudskim pravima. Iako ne postoji specifičan međunarodni dokument koji eksplicitno garantuje pristup internetu kao pravo, postoje međunarodni instrumenti i rezolucije koje naglašavaju ključnu ulogu interneta u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava. Iako Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima ne spominje internet izričito, član 19. koji štiti slobodu izražavanja i informacija uključuje i komunikaciju putem interneta kao moderno sredstvo izražavanja.²⁵ Pristup internetu kao ljudsko pravo može se naći u Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Član 11. Pakta priznaje pravo svakome na adekvatan životni standard za sebe i svoje porodice, uključujući adekvatnu hranu, odeću i stanovanje, i na stalno poboljšanje uslova života. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine u članu 19. prepoznaje pravo svakog pojedinca da traži, prima i širi informacije i ideje putem bilo kojeg medija, uključujući i internet.²⁶

Ova formulacija pruža osnovu za interpretaciju prava na pristup internetu. Prekretnicu u etabliranju prava na slobodan pristup internetu, kao ljudskog prava, predstavlja izveštaj specijalnog izvestioca za unapređenje i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja podnetog Savetu UN za ljudska prava 2011. godine. Specijalni izvestilac La Ru (*Frank La Rue*) istakao je da obezbeđenje univerzalnog pristupa internetu treba da bude prioritet za sve države.²⁷ Izveštaj je dao preporuke o promociji i zaštiti prava na slobodu izražavanja na internetu, uključujući nekoliko preporuka za obezbeđivanje pristupa internetu za sve. Naveo je da ovo pravo ima više dimenzija, najpre pristup sadržaju na mreži bez bilo kakvih ograničenja, osim u nekoliko ograničenih slučajeva saglasno međunarodnom pravu, kao i dostupnost neophodne infrastrukture i informaciono-komunikacionih tehnologija, a u cilju pristupa internetu.²⁸ Ova zapažanja su, međutim, ostala ništa više osim običnih preporuka.²⁹ UNESCO je takođe dao svoj doprinos ovoj temi izdavanjem Deklaracije o internetu i etici

²⁵ "Universal Declaration of Human Rights", United Nations General Assembly, 10 December 1948. art. 11.

²⁶ "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", United Nations General Assembly, 2200A 16 December 1966, art. 19.

²⁷ "Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression", Frank La Rue, Human Rights Council, 16 May 2011, 11-14, 22.

²⁸ "Reflection and analysis by UNESCO on the Internet: UNESCO and the use of the Internet in its domains of competence" (186 EX/INF.ii, (U.N.E.S.C.O., April 18, 2011), 6.

²⁹ "Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue", 15.

komunikacija 2014. godine. Ova deklaracija podstiče slobodu pristupa internetu i prepoznaje njegovu važnost u ostvarivanju ljudskih prava, obrazovanja, kulturne raznolikosti i održivog razvoja.³⁰ Savet za ljudska prava je u junu 2012. zahtevao od država članica „da promovišu i olakšaju pristup internetu i međunarodnu saradnju u cilju razvoja medija i informaciono-komunikacionih objekata u svim državama“.³¹ Ovo telo je usvojilo dve rezolucije o promociji, zaštiti i uživanju ljudskih prava na internetu. Prva rezolucija usvojena je 2016. godine. Ona potvrđuje da ista prava koja ljudi imaju van interneta takođe treba da budu zaštićena i na internetu, posebno sloboda izražavanja, koja se primenjuje bez obzira na granice i putem bilo kog medija po izboru pojedinca.³² Naglašava se da kvalitetno obrazovanje igra odlučujuću ulogu u razvoju i poziva sve države da promovišu digitalnu pismenost i olakšaju pristup informacijama na internetu.³³ To može biti važan alat u promovisanju prava na obrazovanje. Ova Rezolucija nije priznala pravo na pristup internetu kao ljudsko pravo, već je nabrojala dobro utvrđena prava za čije je ostvarivanje internet postao neophodno sredstvo. Rezolucija ukazuje na važnost „primene sveobuhvatnog pristupa zasnovanog na ljudskim pravima kada se obezbeđuje i širi pristup internetu i da internet bude otvoren, dostupan i održavan“.³⁴

Rezolucija Saveta UN za ljudska prava iz 2021. godine o promociji, zaštiti i uživanju ljudskih prava na internetu prepoznaje ključnu ulogu interneta u kontekstu pandemije COVID-19 i primenjenih izuzetnih mera u odgovoru na nju. Takođe, naglašava važnost osiguranja da preduzete mere od strane država, u skladu s njihovim međunarodnim obavezama u domenu ljudskih prava, ne dovode do suvišnih ograničenja pristupa internetu. Gde god je to moguće, države su pozvane da proaktivno prošire pristup internetu, posebno sa fokusom na osobe koje se nalaze u marginalizovanom položaju.³⁵

Regionalna konferencija Saveta Evrope pozvala je svoje članove da obezbede da nacionalna politika prepozna cilj univerzalnog pristupa internetu. Ovo znači da korisnici treba da uživaju najveći mogući pristup sadržaju zasnovanom na internetu, aplikacije ili usluge po sopstvenom izboru, bilo da se nude besplatno ili ne.³⁶

³⁰ Julian Nida-Rümelin & Nathalie Weidenfeld, "On the Ethics of Internet Communication", in: *Digital Humanism* Springer, Munich, 2022, 69-73, DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-12482-2>.

³¹ "Resolution 20/8", United Nations Human Rights Council U.N. Doc. July 16, 2012; Molly Land, "Toward an International Law of the Internet", 393.

³² "Resolution 32/13", United Nations Human Rights Council, 1 July 2016.

³³ Ibid.

³⁴ Rezolucija nije dobila univerzalnu podršku, jer je nekoliko zemalja poput Rusije, Kine i Južnoafričke Republike odbacilo rezoluciju.

³⁵ "Resolution 47/16", Human Rights Council, 13 July 2021.

³⁶ "Internet Governance Principles, Conference entitled Internet Freedom: from Principles to Global Treaty Law", Council of Europe, Strasbourg, 18-19 April 2011, para 5.

Svi navedeni akti su meki propisi te nisu formalni izvori međunarodnog prava ljudskih prava. Niti Specijalni izvestilac, niti Savet Ujedinjenih nacija za ljudska prava još uvek nisu izrazili svoje mišljenje o tome da li bi trebalo smatrati pristup internetu nezavisnim ljudskim pravom ili ne? Ipak, u doktrini preovladava stav da pravo na pristup internetu nije autonomno ljudsko pravo. Čini se da je pristup internetu vrlo često povezan sa klasičnim pravima koja se samo projektuju u digitalnom prostoru i ne tretira se kao autonomno nezavisno pravo.³⁷ Da bi se neko pravo smatralo ljudskim pravom mora biti sadržano u ugovorima i ugovornim zakonima koji ne samo da predviđaju njegovo ostvarivanje, već i osiguravaju njegovo sprovođenje.

Pravo na pristup internetu u nacionalnim zakonodavstvima

Uprkos nedostatku međunarodne čvrste regulative u pogledu prava na pristup internetu kao ljudskog prava, postoji preko 40 zemalja koje su usvojile zakone koji zahtevaju od države da radi na tome da osigura da pristup internetu bude široko dostupan, preovlađujući ili sprečavajući državu da neopravdano ograniči pristup pojedinca informacijama i internetu. Estonija je bila jedna od prvih zemalja koja je priznala pristup internetu kao ljudsko pravo neophodno za život 2000. godine kada je estonski parlament doneo novi Zakon o telekomunikacijama.³⁸ Priznanjem pristupa internetu kao osnovnog ljudskog prava, Estonija je postala pionir u ovom području i postavila je primer za druge zemlje u svetu. U Francuskoj je 2009. godine donet "HADOPI zakon" (Zakon o borbi protiv piraterije putem interneta). Iako je ovaj zakon imao za cilj zaštitu autorskih prava, uključuje i kontroverzne odredbe koje omogućavaju prekid internetskog pristupa kao sankciju za povrede autorskih prava.³⁹ Iako ovaj zakon nije eksplicitno priznao pristup internetu kao osnovnom ljudskom pravu, internet ostaje ključan deo života građana u Francuskoj.⁴⁰ Ustavni savet proglasio je HADOPI zakon nevažećim smatrajući da moći novog organa uprave mogu ograničiti pravo bilo kojeg lica na slobodno izražavanje i komunikaciju, posebno iz svog doma.⁴¹ Dakle, isključenje građana sa pristupa

³⁷ Oreste Pollicino, "The Right to Internet Access: Quid Iuris?", in: *The Cambridge Handbook of New Human Rights Recognition, Novelty, Rhetoric*, A. von Arnould et. al., (eds.), 2019, 263–275, DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108676106.021>.

³⁸ Stephen Tully, "A Human Right to Access the Internet? Problems and Prospects", *Human Rights Law Review*, Vol. 14, No. 2, 2014, 178, DOI: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngu011>.

³⁹ HADOPI zakon je predviđao stvaranje posebnog organa uprave koji može da naloži isključenje interneta nakon tri upozorenja elektronskim putem korisniku koji se bavi snimanjem piratskih sadržaja sa interneta.

⁴⁰ "Top French Court Declares Internet Access 'Basic Human Right'", *Fox News*, <https://www.foxnews.com/tech>, 30.12.2023.

⁴¹ "Conseil constitutionnel [Constitutional Council], Decision No 2009-580DC, 22 June 2009, relative A la loi favorisant la diffusion et la protection de la creation sur internet", *Journal Officiel de la Republique Francaise [Official Gazette of France]*, No. 0135, 13.6.2009.

internetu je dozvoljeno samo na osnovu odluke suda. Naglašeno je da je internet sredstvo putem kojeg francuski građani mogu ostvariti svoja osnovna ustavna demokratska prava i slobode. Sudije su ublažile svoju odluku napominjući da je pojačana regulativna zaštita potrebna, ali je priroda ove zaštite ostala otvorena.⁴² Francuska je 2016. godine usvojila Digitalni zakon koji obuhvata razna pitanja u vezi sa digitalnim pravima, uključujući privatnost, pravo na zaborav, neutralnost mreže itd. Zakon omogućava slobodan pristup javnosti internet konekcije i garantuje neograničen pristup internetu svakome bez finansijskih poteškoća.⁴³

Finska je prva zemlja koja je 2010. godine formalno proglasila pristup internetu osnovnim pravom svojih građana. Ovim su priznali da je internet važan za puno uživanje u građanskim pravima i demokratskim procesima.⁴⁴ U Grčkoj, pristup internetu je priznat kao ljudsko pravo. Promene Ustava su izvršene 2001. godine uvođenjem člana 5A koji jasno navodi da „sva lica imaju pravo na učestvovanje u informacionom društvu“.⁴⁵ Ovaj član takođe naglašava značaj olakšavanja pristupa elektronskim prenosivim informacijama, kao i proizvodnji i razmeni informacija, ali uvek uz poštovanje garancija iz članova 9, 9A i 19. Ustava.⁴⁶ Međutim, kako bi se zaštitila nacionalna bezbednost, u borbi protiv kriminala ili zaštiti prava i interesa trećih lica, ovom pravu može biti nametnuto ograničenje zakonom.⁴⁷ Ujedinjeno Kraljevstvo priznalo je pristup internetu kao „zakonsko pravo“ i obavezalo se da obezbedi brzu i pouzdanu internet konekciju za sve ljude na svojoj teritoriji.⁴⁸ Deklaracija o pravima na internet, koju je Italija usvojila 2015. godine, nije obavezujuća, ali priznaje da je pristup internetu fundamentalno pravo svakog pojedinca, od ključnog značaja za njihov lični i društveni napredak.⁴⁹

⁴² Ibid.

⁴³ Videti: Hogan Lovells, *French law for a Digital Republic: what you should know, what you should expect*, <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=d2f9a06a-bd26-4a7a-9594-0ae639d51bd1>, 20.1.2024.

⁴⁴ Finska je postala prva zemlje u svetu u kojoj je pristup širokopojasnom internetu postao zakonsko fundamentalno pravo. Tommaso Edoardo Frosini, "Access to Internet as a Fundamental Right", *Italian Journal of Public Law*, Vol. 5, No. 2, 2013, 231.

⁴⁵ "The Constitution of Greece" (as revised by the parliamentary resolution of 6 April 2001 of the VIIth Revisionary Parliament), art. 5A (2), http://www.nis.gr/npimages/docs/Constitution_EN.pdf. 3.8.2023.

⁴⁶ Ibid., art. 9-9A.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Mark Kaufman, *The UK calls internet access as a legal right like water and power*, Mashable, <https://mashable.com/2017/12/20/uk-decides-broadband-internet-is-a-legal-right>, 3.8.2023.

⁴⁹ Iste godine predložena je i revizija italijanskog Ustava tako što bi novi članovi eksplicitno predvideli pravo na pristup internetu u saglasju sa slobodom govora i mišljenja, i u kontekstu pristupačnosti socijalnih prava. Oreste Pollicino, "The Right to Internet Access: A Comparative Constitutional Legal Framework", in: Marcello Iaenca, Oreste Pollicino et.

Brazil je 2014. godine usvojio Zakon o građanskom internetu, poznat i kao *Marco Civil da Internet*. Ovaj zakon prepoznaje internet kao sredstvo za ostvarivanje osnovnih ljudskih prava i garantuje pristup internetu za sve građane Brazila.⁵⁰ Kada je reč o Latinskoj Americi, Kostarika je pristup internetu proglasila ljudskim pravom, i odlukom Ustavnog suda jula 2010. godine pristup ovim tehnologijama postaje osnovno sredstvo za olakšavanje ostvarivanja osnovnih prava i demokratskog učešća građana.⁵¹ Meksiko ne samo da je proglasio pristup internetu ljudskim pravom, već je takođe zahtevao od Vlade da omogući pristup onima koji to ne mogu sebi da priušte, uključujući obavezu izgradnje javne infrastrukture za podršku pristupu.⁵²

Ljudska prava su ona koja svaki čovek uživa, međutim, vremenom su se neka osnovna prava izjednačila sa običajnom pravom, postižući karakteristike norme *ius cogens* (peremptorne norme).⁵³ Korišćenje pristupa internetu kao osnovnog prava može u nekom trenutku postići status običajnog prava. Upravo iz tog razloga je bitno da što više država u svim regionima sveta prepozna značaj interneta, te da ga prepozna kao ljudsko pravo. Petnaest država garantuje pristup internetu kao osnovno pravo svojim građanima na ovaj ili onaj način. Štaviše, mnogi drugi instrumenti mekog prava teže da priznaju neophodnost pristupa internetu kao autonomno ljudsko pravo.⁵⁴ Među zemljama koje su prepoznale značaj pristupa internetu ne postoji vidljiva uniformnost u njihovim zakonima i politikama, prirodi priznavanja 'prava' i naknadno implementaciji pristupa internetu.⁵⁵

Kada govorimo o našoj državi, primetno je da pravo na pristup internetu kao ljudsko pravo nije direktno prepoznato u srpskom zakonodavstvu. Međutim, naše zakonodavstvo uređuje značajan krug pitanja koja su u vezi sa ovim pravom. Najpre, Ustav Republike Srbije garantuje slobodu mišljenja i

al., (eds.), *The Cambridge Handbook of Information Technology, Life Sciences and Human Rights*, Cambridge University Press, 2022, 134, DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108775038.012>.

⁵⁰ *Marco Civil English Version*, <https://publicknowledge.org/policy/marco-civil-english-version>, 3.1.2024.

⁵¹ Nicola Lucchi, *The Impact of Science and Technology on the rights of the Individual*, Springer, 2016, 57–96.

⁵² Logan Miller, *The Human Right to Internet Access*, <https://www.promisehumanrights.blog/blog/2021/10/the-human-right-to-internet-access>, 3.2.2024.

⁵³ Hurst Hannum, "The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law", Vol. 25, *GA. J. INT'L & COMP. L.* 1995, 295–326.

⁵⁴ Claudia Alonso Ramos, "Towards internet access as human right: an international law perspective", *Revista Juridica Universidad de Puerto Rico*, Vol. 91, No. 4, 2022, 1193–1225.

⁵⁵ Grčka, Portugal i Ekvador su jedine zemlje koje su predvidele kodifikaciju prava na pristup internetu kao osnovnog prava u svojim ustavima. Olivier Proust, "France Adopts Digital Republic Law", Fieldfisher, <https://www.fieldfisher.com/en/services/privacy-security-and-information/privacy-security-and-informationlaw-blog/france-adopts-digital-republic-law>, 21.12.2023.

izražavanja i propisuje da se jemči sloboda mišljenja i izražavanja, kao i sloboda da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način traže, primaju i šire obavještenja i ideje.⁵⁶ Ono što je u nedovoljnoj meri uređeno jeste garancija dostupnosti pristupa internetu određenog protoka na teritoriji Republike Srbije.

Praksa Evropskog suda za ljudska prava

Posebna pažnja pravu na pristup internetu vidljiva je u praksi Evropskog suda za ljudska prava. Indikativan slučaj u pogledu prava na pristup internetu je slučaj Ahmet Jildirim (*Ahmet Yıldırım*) protiv Turske iz 2012. godine. Ovaj slučaj se odnosio na blokiranje pristupa internetu u vezi s odlukom suda da se blokira pristup internet stranici čiji je vlasnik bio suočen s krivičnim postupkom zbog vređanja sećanja na osnivača savremene Turske Ataturka (*Mustafa Kemal Atatürk*). Kao rezultat te odluke, pristup svim drugim stranicama postavljenim na tom servisu bio je blokiran. Podnosilac žalbe se žalio da nije mogao pristupiti vlastitoj internet stranici zbog ove mere, naložene u kontekstu krivičnog postupka koji nije imao nikakve veze s njim ili njegovom stranicom. Tvrdio je da je ova mera prekršila njegovo pravo na slobodu primanja i širenja informacija i ideja. Evropski sud za ljudska prava je zaključio da je došlo do povrede člana 10 Konvencije, pronalazeći da su efekti mere bili arbitrarni i da je sudski nadzor nad blokiranjem pristupa bio nedovoljan da spreči zloupotrebe. Sud je prihvatio da ovo nije bila potpuna zabrana, već ograničenje pristupa internetu. Međutim, ograničeni efekti ovog ograničenja nisu umanjili njegov značaj, posebno s obzirom na to da je internet sada postao jedan od glavnih načina ostvarivanja prava na slobodu izražavanja i informisanja. Turski zakon nije sadržao bilo kakve odredbe o blokiranju pristupa internetu, kako je odlučio turski sud, niti norme koje bi dozvolile blokiranje celog internet domena. Krivični sud Turske nije ispunio zahtev Konvencije o legalnosti postupka ograničenja ljudskih prava, što je značilo da su preduzete mere bile proizvoljne, te je Evropski sud za ljudska prava stao na stanovište da su pitanja pristupa internetu garantovana obavezama države prema članu 10. Konvencije, pa je došlo do povrede prava.⁵⁷

Slučaj *Kalda protiv Estonije* je bitan, jer ukazuje na značaj pristupa internetu vulnerabilnim kategorijama. Ovaj slučaj se odnosio na pritužbu zatvorenika na odbijanje vlasti da mu udovolji pristup za tri internet stranice koje sadrže pravne informacije. Podnosilac predstavke se posebno žalio da je odredbama estonskog zakona onemogućen pristup informacijama te ograničeno pravo na odbranu. Sud je smatrao da je došlo do povrede člana

⁵⁶ Videti: „Ustav Republike Srbije“, *Službeni glasnik Republike Srbije*, Br. 98/2006. član 46.

⁵⁷ Videti: *Ahmet Yildirim v. Turkey* (Application no. 3111/10) ECHtR Judgment 18/03/2013. paras 41–46.

10. Konvencije. Ustanovljeno je da je država morala da obrazloži zašto odbija pristup informacijama.⁵⁸

Još jedan slučaj vredan pomena je *Taganrog LRO i ostali protiv Rusije* iz 2022. godine. Slučaj se ticao različitih akcija koje je ruska država preduzela protiv Jehovinih svedoka u Rusiji tokom desetogodišnjeg perioda, uključujući amandmane na anti ekstremističko zakonodavstvo koje dovodi do zabrane njihove međunarodne veb-stranice. Sud je, između ostalog, smatrao da je došlo do povrede člana 10. tumačeći ga u kontekstu sa članom 9. (sloboda misli, savesti i veroispovesti) zbog označavanja međunarodne veb-stranice Jehovinih svedoka kao „ekstremista“, utvrdivši da je odluka o blokiranju pristupa celoj veb-stranici doneta protivzakonito i neproporcionalno.⁵⁹

Kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava primetno je da Sud zauzima stav da komunikacija i sadržaj na internetu mogu značajno uticati na slobodu izražavanja, kao i na pravo na porodičan i privatni život. Takođe, stav Suda je da dosadašnje mere koje su primenjivane na tradicionalne medije radi zaštite ljudskih prava neće biti efikasne u novom digitalnom okruženju.⁶⁰ S obzirom na sveprisutnost interneta u društvu biće neophodno primeniti veća ograničenja u pogledu prava slobode izražavanja i mišljenja. U predmetu *Ku protiv Finske* sam Sud je naglasio da pravo na pristup internetu nije apsolutno zaštićeno pravo.⁶¹ Evropski sud za ljudska prava je putem dosadašnje prakse podržao postavljanje strožih pravila za onlajn aktivnosti u odnosu na oflajn, uzimajući u obzir inherentne karakteristike onlajn medija i značajno povećanu dostupnost sadržaja. Trenutna jurisprudencija ESLJP-a ide u pravcu da zabrana pristupa internetu predstavlja značajno ograničenje slobode izražavanja te ga treba ograničavati u krajnjim slučajevima. Kroz evoluciju pravnog pristupa, kriterijumi za tumačenje su postali detaljniji i zahtevniji, s obzirom na dinamiku i obim informacija koje su dostupne putem digitalnih platformi.⁶² Ostaje da se vidi koliko će države imati široko polje slobodne procene i da li će uspeti da ostvare proporcionalnost u zaštiti ljudskih prava i zaštiti javne bezbednosti na internetu.

⁵⁸ *Kalda v. Estonia* (Application no. 17429/10) ECHtR Judgment, 06/06/2016. paras 42–46.

⁵⁹ Sud je takođe primetio da je za podnosioc predstavljanje sa oštećenjima vida ili sluha veb-lokacija bila jedini dostupni izvor verskih sadržaja koji se mogu preuzeti i materijala koji se odnose na njihove specifične potrebe. *Taganrog LRO and Others v. Russia* (application nos. 32401/10 and 19 others) ECtHR Judgment 07/09/2022. paras 213–219.

⁶⁰ Oreste Pollicino, “The Right to Internet Access: A Comparative Constitutional Legal Framework”, 135.

⁶¹ *KU v. Finland*, (Application no. 2872/02) ECHtR Judgment 02/03/2009. paras 40–44.

⁶² Sanja Jelisavac Trošić & Jelica Gordanić, „Priznanje prava na pristup internetu kao samostalnog ljudskog prava – potencijali i prepreke“, 381.

Značaj prava na pristup internetu za osobe sa invaliditetom

Priznanje prava na pristup internetu naročito bi poboljšalo položaj osoba sa invaliditetom kao trenutno najmarginalizovanije grupe. Član 9. Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom naglašava potrebu da osobe sa invaliditetom imaju pristup informacijama i komunikacijama, uključujući informacione tehnologije i sisteme, kako bi mogli potpuno i efikasno učestvovati u društvu za šta je internet neophodan.⁶³ Internet pruža osobama sa invaliditetom mogućnost da budu jednako uključene u sve aspekte društva kao i osobe bez invaliditeta čime se postiže inkluzivnost.⁶⁴ Pravo na pristup internetu je ključan za efikasnu primenu člana 21. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.⁶⁵ Pristup internetu omogućava osobama sa invaliditetom obavljanje svakodnevnih aktivnosti bez potrebe za fizičkim prisustvom. Onlajn usluge, kao što su bankarstvo, kupovina ili rezervacije, pružaju praktičnost i autonomiju, čime se osnažuju osobe sa invaliditetom da obavljaju zadatke neovisno o tuđoj pomoći. Povezivanje s drugima dobija novu dimenziju putem interneta. Osobe sa invaliditetom mogu koristiti onlajn platforme za komunikaciju i izgradnju podrške s drugima koji prolaze kroz slične izazove, što stvara mogućnosti da organizacije osoba sa invaliditetom postignu veći uticaj kako bi se poboljšao položaj ove grupe. Pravo na pristup internetu značajno bi povećao stepen obrazovanosti osobama sa invaliditetom (prevazilaze se fizičke barijere u ostvarivanju ovog prava), kao i veću mogućnost zaposlenja i aktivnije učešće na tržištu rada, jer pristup internetu omogućava rad od kuće što u značajnoj meri može umanjiti prepreke sa kojima su se do sada suočavali.

Ipak iako postoje značajne prednosti priznanja prava pristupa internetu kao ljudskog prava, ne treba zanemariti ni određene prepreke sa kojima se suočavaju trenutno osobe sa invaliditetom u ostvarivanju ovog prava. Najveća prepreka ogleda se u nepristupačnosti i neprilagođenosti većine formata dostupnih osobama sa invaliditetom na internetu.⁶⁶ Vrste invaliditeta kao što su kvadriplegija ili cerebralna paraliza značajno mogu otežati upotrebu digitalnih uređaja, a samim time i pristup internetu. Osobe sa invaliditetom

⁶³ "Convention on the Rights of Persons with Disabilities", United Nations General Assembly, 1 July 2008, art. 9.

⁶⁴ Hans Morten Haugen, "Is Internet Access a Human Right? For Everyone or Just Persons with Disabilities?", *Kritisk Juss*, Vol. 40, No. 1, 2019, 26–51.

⁶⁵ "Convention on the Rights of Persons with Disabilities", art. 21. Države strane ugovornice preduzeće sve odgovarajuće mere kako bi obezbedile da osobe sa invaliditetom mogu da uživaju pravo na slobodu izražavanja i mišljenja, uključujući slobodu da traže, primaju i prenose informacije i ideje, ravnopravno sa drugima, posredstvom svih oblika komunikacije po vlastitom izboru.

⁶⁶ Opširnije videti: Jonathan Lazar & Paul Jaeger, *Reducing Barriers to Online Access for People with Disabilities*, <https://issues.org/lazar-online-internet-access-people-with-disabilities/6.2.2024>.

koje žive na području Evropske unije mogle bi prevazići ove probleme zahvaljujući Direktivi o pristupačnosti EU, koja teži da obezbedi potpunu pristupačnost kako samog interneta tako i sadržaja dostupnih na internetu, prvenstveno onih iz javnog sektora.⁶⁷ Priznanje pristupa internetu kao samostalnog ljudskog prava doprinelo bi i većoj pristupačnosti interneta u kućnim uslovima, što je naročito značajno za osobe sa invaliditetom jer prema trenutnim istraživanjima svaka treća osoba sa invaliditetom nema pristup internetu, a dodatan problem predstavlja i nepristupačnost objekata gde je internet dostupan, poput internet kafea za korisnike invalidskih kolica.⁶⁸

Prepreke za uspostavljanje prava na pristup internetu

Ovo pravo bi trebalo da sadrži dva segmenta – prvo pozitivnu obavezu države da svakom obezbedi pristup internetu, te negativnu uzdržavanje od mešanja u prava pojedinca. Iako postoji sve veći globalni napor da se internet učini dostupnim svima, još uvek postoje mnoge prepreke za uspostavljanje autonomnog ljudskog prava na pristup internetu. Jedna od glavnih barijera univerzalnom priznanju prava na pristup internetu je i nepostojanje jedinstvene definicije ovog prava.

Prepreka univerzalnosti ostvarivanja prava na pristup internetu jeste digitalni jaz. Trenutno oko četiri milijarde ljudi koristi internet, što znači da polovina svetskog stanovništva nema pristup internetu.⁶⁹ Digitalnom jazu doprinose faktori poput razvijenosti država, jer ekonomski razvijenije države mogu lakše omogućiti svim svojim stanovnicima uživanje ovog prava, zatim pitanje fizičkog pristupa, posedovanje znanja i veština o upotrebi digitalnih tehnologija. Kada govorimo o stanovništvu primetan je digitalni jaz po osnovu pola, po osnovu geografske lokacije i rase ili nacionalne pripadnosti, po osnovu nivoa obrazovanja i imovinskog stanja, po osnovu individualnih ograničenja i po osnovu starosnih grupa.⁷⁰ Nizak dohodak ili ograničeni ekonomski resursi vode ka niskom nivou obrazovanja i stečenih digitalnih znanja i veština.⁷¹ Digitalni jaz može ograničiti ekonomski razvoj i

⁶⁷ "Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies", *Official Journal of the European Union*, L327/1, 2016.

⁶⁸ Videti: CTN-Community tech network, *Digital Inclusion for People with Disabilities: Bridging the Accessibility Gap*, <https://communitytechnetwork.org/blog/digital-inclusion-for-people-with-disabilities-bridging-the-accessibility-gap/>, 6.2.2024.

⁶⁹ Jelica Gordanić, "The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Right to Access the Internet as a Human Right", u: *Izazovi i perspektive razvoja pravnih sistema u XXI vijeku*, Željko Mirjanić i dr. (urs.), Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka 2022, 176, DOI: https://doi.org/10.56461/SPZ_23301KJ

⁷⁰ Videti, Đorđe Mitrović, *Digitalni jaz i ranjive grupe u Srbiji*, Friedrich Ebert Stiftung, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/19700.pdf>, 15.1.2024, 3.

⁷¹ Ibid.

konkurentnost nekih regiona, sprečavajući pristup globalnom tržištu i novim poslovnim prilikama. Digitalni jaz kao fenomen naročito je bio izražen tokom pandemije koronavirusa. Dok države u Africi nisu bile dužne da obezbede pristup internetu, a mesečni troškovi interneta su previsoki za većinu afričke populacije, u Latinskoj Americi je bila nešto drugačija situacija i vlade su preduzele neke pozitivne mere u vezi sa pristupom internetu. Mere su imale za cilj obezbeđivanje dostupnosti i pristupačnosti telekomunikacionih usluga, poboljšanje efikasnosti mreža i omogućavanje besplatnog pristupa određenim aplikacijama i veb-sajtovima.⁷² Kada su u pitanju razvijene zemlje, digitalna podela tokom pandemije bila je primetna između urbanih i ruralnih područja. Prosečna upotreba mobilnog telefona u Africi je samo 26%, u poređenju sa 43% u regionu u celini, a samo 9% pojedinaca širom zemlje koristi internet.⁷³ Slična situacija je bila i u Latinskoj Americi gde 33% ljudi nema pristup internetu.⁷⁴ U regionu Latinske Amerike u 77% ruralnih domova 42% nema pristup internetu.⁷⁵

Sjedne strane politika pristupa internetu će koristiti onim korisnicima sa mogućnošću pristupa internetu, što će pogoršati nejednakosti. Ljudi koji nemaju pristup internetu mogu biti isključeni iz društvenih aktivnosti. Nedostatak političke volje u prevazilaženju digitalnog jaza je globalni izazov koji utiče na različite aspekte društva, uključujući ekonomiju, obrazovanje, pristup informacijama i razvoj zajednica. Nedostatak političke volje za uspostavljanjem prava na slobodan pristup internetu pojavljuje se usled visokih ekonomskih izdataka potrebnih za izgradnju i održavanje potrebne infrastrukture. Države su uzdržane u obezbeđivanju ovog prava jer većina njih nije spremna da omogući onakav nivo slobode izražavanja kakav obezbeđuje internet. Sa ograničenim pristupom internetu lakše se sprovodi cenzura pa su sve to razlozi zašto države odugovlače sa univerzalnim priznanjem ovog prava i zašto ne postoji čvrsta politička volja.

Zaključak

Nesumnjivo da ubrzani globalni tehnološki razvoj opravdava uvođenje četvrte generacije digitalnih prava među kojima bi pravo na slobodan pristup

⁷² Jelica Gordanić, "The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Right to Access the Internet as a Human Right", 177.

⁷³ Bukola Faturoti, "Online learning during COVID19 and beyond: a human right based approach to internet access in Africa, International Review of Law", *International Review of Law, Computers & Technology*, Vol. 36, No. 1, 2022, 68-90, DOI: <https://doi.org/10.1080/13600869.2022.2030027>.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ María Soledad Segura & Ana Bizberge, "Digital Rights During the Covid-19 Pandemic in Latin America", *Comunicação e Sociedade*, Vol. 39, 2021, 129-131, DOI: 10.17231/comsoc.39 (2021).2852.

internetu bilo jedno od najznačajnijih ljudskih prava. Prema našem mišljenju, nakon detaljne analize možemo zaključiti da argumenti doktrine mnogo više govore u prilog stvaranju zasebnog fundamentalnog ljudskog prava. Pre svega iz činjenice da je u današnje doba ovo pravo preduslov i neraskidivo povezano sa ostvarivanjem niza drugih ljudskih prava, poput prava na informisanje, prava na obrazovanje, prava na razvoj i prava na rad. Još jedna od prednosti etabliranja prava na pristup internetu mogao bi se ogledati u većoj inkluziji osoba sa invaliditetom i starih osoba kako bi se prodornije čuo njihov glas i anticipirale njihove potrebe u društvu. Ipak, da bi pravo na pristup internetu postalo zasebno ljudsko pravo dug je put iz nekoliko razloga. Ne postoji univerzalna definicija ovog prava, pri tome na međunarodnom nivou ovo pravo je prepoznato u instrumentima mekog karaktera u vidu preporuke. Ne možemo trenutno govoriti ni o postojanju običajnog prava, jer ovo pravo na nacionalnom nivou prepoznaje malo država kao zasebno pravo. Ohrabrujuća činjenica je da u sudaru sa realnošću sve više država razmatra da ovo pravo reguliše u svojim zakonima.

Prepoznavanju ovog prava kao autonomnog mogla bi doprineti sve obimnija sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava koji ovo pravo štiti kroz pravo slobode izražavanja i pravo pristupa informaciji. Krucijalno za univerzalno prihvatanje ovog prava biće rešavanje problema prevazilaženja digitalnog jaza u svetu. Takođe, posebna pažnja u budućnosti moraće se posvetiti rešavanju problema cenzure na internetu, kojoj bez opravdanih razloga pribegava sve veći broj država. Iako pravo na pristup internetu možemo trenutno okarakterisati kao pravo u nastajanju nesumnjivo je da će ono zbog svega izloženog biti prihvaćeno kao univerzalno zasebno ljudsko pravo, čak i mnogo brže nego što možemo zamisliti.

Rad je nastao u okviru projekta „Problemi stvaranja, tumačenja i primene prava“ Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu za 2024. godinu.

Bibliografija

Ahmet Yildirim v. Turkey (Application no. 3111/10) ECHtR Judgment 18/03/2013. paras 41–46.

Best Michael L., “Can the Internet be a Human Right?”, *Human Rights & Human Welfare*, Vol. 4: Iss. 1, Art. 13, 23–31.

Cerf Vinton G., “Internet Access Is Not a Human Right”, *The New York Times*, 4 January 2012.

“Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, United Nations General Assembly, 1 July 2008, art. 9.

“Conseil constitutionnel [Constitutional Council], Decision No 2009-580DC, 22 June 2009, relative A la loi favorisant la diffusion et la protection de la

- creation sur internet", *Journal Officiel de la Republique Franaise [Official Gazette of France]*, No. 0135, 13.6.2009.
- CTN-Community tech network, *Digital Inclusion for People with Disabilities: Bridging the Accessibility Gap*, <https://communitytechnetwork.org/blog/digital-inclusion-for-people-with-disabilities-bridging-the-accessibility-gap/>, 6.2.2024.
- "Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies", *Official Journal of the European Union*, L327/1, 2016.
- Domaradzki Spasimir, Margaryta Khvostova & David Pupovac, "Karel Vasak's Generations of Rights and the Contemporary Human Rights Discourse", *Human Rights Review*, Vol. 20, 2019, 423–443, DOI: <https://doi.org/10.1007/s12142-019-00565-x>.
- Faturoti Bukola, "Online learning during COVID19 and beyond: a human right based approach to internet access in Africa, *International Review of Law*", *International Review of Law, Computers & Technology*, Vol. 36, No. 1, 2022, 68–90, DOI: <https://doi.org/10.1080/13600869.2022.2030027>.
- Frosini Tommaso Edoardo, "Access to Internet as a Fundamental Right", *Italian Journal of Public Law*, Vol. 5, No. 2, 2013, 226–234.
- Gordanić Jelica, "The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Right to Access the Internet as a Human Right", u: *Izazovi i perspektive razvoja pravnih sistema u XXI vijeku*, Željko Mirjanić i dr. (urs.), Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka 2022, 169–184, DOI: https://doi.org/10.56461/SPZ_23301KJ.
- Grasmick Brittany, "Recognizing 'Access to Information' as a Basic Human Right: A Necessary Step in Law", *International Law Review*, Vol. 12, No. 2, 215–235, 2015,
- Guernsey Lisa, "Welcome to the World Wide Web. Passport, Please?" *The New York Times*, 15 March 2001.
- Hannum Hurst, "The Status of the Universal Declaration of Human Rights in National and International Law", Vol. 25, *GA. J. INT'L & COMP. L.* 1995, 295–326.
- Haugen Hans Morten, "Is Internet Access a Human Right? For Everyone or Just Persons with Disabilities?", *Kritisk Juss*, Vol. 40, No. 1, 2019, 26–51.
- Heimans Jeremy & Henry Timms, *New Power. How it's changing the 21st Century – and why you need to know*, Macmillan Publishers Limited, 2018.
- Hodiş Adrian, *Should access to the Internet be considered a fundamental right?*, <https://shorturl.at/aeBQ5>, 25.7.2023.

Hogan Lovells, *French law for a Digital Republic: what you should know, what you should expect*, <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=d2f9a06a-bd26-4a7a-9594-0ae639d51bd1>, 20.1.2024.

“International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, United Nations General Assembly, 2200A 16 December 1966, art. 19.

“Internet Governance Principles, Conference entitled Internet Freedom: from Principles to Global Treaty Law”, Council of Europe, Strasbourg, 18-19 April 2011, para 5.

Is there a Right to the Internet under International Law?, Media Defence <https://www.mediadefence.org/ereader/publications/introductory-modules-on-digital-rights-and-freedom-of-expression-online/module-3-access-to-the-internet/is-there-a-right-to-the-internet-under-international-law/> 29/01/2024.

Jelisavac Trošić Sanja & Jelica Gordanić, „Priznanje prava na pristup internetu kao samostalnog ljudskog prava – potencijali i prepreke“, *Strani pravni život*, God. 67, Br. 3, 2023, 375–394, DOI: https://doi.org/10.56461/SPZ_23301KJ.

Kalda v. Estonia (Application no. 17429/10) ECHtR Judgment, 06/06/2016. paras 42–46.

Kappan Rashid, *Gamificationall set to boost online education*, <https://www.deccanherald.com/content/617409/gamification-all-set-boost-online.html>, 15.2.2024.

Kaufman Mark, *The UK calls internet access as a legal right like water and power*, Mashable, <https://mashable.com/2017/12/20/uk-decides-broadband-internet-is-a-legal-right>, 3.8.2023.

KU v. Finland, (Application no.2872/02) ECHtR Judgment 02/03/2009. paras 40–44.

Lazar Jonathan & Paul Jaeger, *Reducing Barriers to Online Access for People with Disabilities*, <https://issues.org/lazar-online-internet-access-people-with-disabilities/> 6.2.2024.

Lucchi Nicola, *The Impact of Science and Technology on the rights of the Individual*, Springer, 2016, 57–96.

Miller Logan, *The Human Right to Internet Access*, <https://www.promisehumanrights.blog/blog/2021/10/the-human-right-to-internet-access>, 3.2.2024.

Mitrović Đorđe, *Digitalni jaz i ranjive grupe u Srbiji*, Friedrich Ebert Stiftung, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/19700.pdf>, 15.1.2024, 3.

Marco Civil English Version, <https://publicknowledge.org/policy/marco-civil-english-version>, 03.01.2024.

- Nida-Rümelin Julian & Nathalie Weidenfeld, "On the Ethics of Internet Communication", in: *Digital Humanism*, Springer, Munich, 2022, 69–73, DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-12482-2>.
- Perepolkin Serhii, Danylo Perepolkin & Milena V. Averianova, "Typology of the fourth generation of human rights", *Journal of International Legal Communication*, Vol. 1, No. 1, 2021, 91–101.
- Pollicino Oreste, "The Right to Internet Access: Quid Iuris?", in: *The Cambridge Handbook of New Human Rights Recognition, Novelty, Rhetoric*, A. von Arnould et. al., (eds.), 2019, 263–275, DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108676106.021>.
- Pollicino Oreste, "The Right to Internet Access: A Comparative Constitutional Legal Framework", in: Marcello Iaenca, Oreste Pollicino et. al., (eds.), *The Cambridge Handbook of Information Technology, Life Sciences and Human Rights*, Cambridge University Press, 2022, 123–258, DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108775038.012>.
- Proust Olivier, "France Adopts Digital Republic Law", Fieldfisher, <https://www.fieldfisher.com/en/services/privacy-security-and-information/privacy-security-and-informationlaw-blog/france-adopts-digital-republic-law>, 21.12.2023
- Qerimi Qerim, "Bridge over Troubled Water: An Emerging Right to Access to the Internet", *International Review of Law*, Vol. 2017 1, No. 1, 1–22.
- Ramos Claudia Alonso, "Towards internet access as human right: an international law perspective", *Revista Juridica Universidad de Puerto Rico*, Vol. 91, No. 4, 2022, 1193–1225.
- "Reflection and analysis by UNESCO on the Internet: UNESCO and the use of the Internet in its domains of competence" (186 EX/INF.ii, (U.N.E.S.C.O., April 18, 2011).
- Reno v. American Civil Liberties Union, 521 U.S.844 (1997), the Supreme Court, paras 849–850.
- "Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression", Frank La Rue, Human Rights Council, 16 May 2011, 11–14, 22.
- "Resolution 32/13", United Nations Human Rights Council, 1 July 2016.
- "Resolution 47/16", Human Rights Council, 13 July 2021.
- Segura María Soledad & Ana Bizberge, "Digital Rights During the Covid-19 Pandemic in Latin America", *Comunicação e Sociedade*, Vol. 39, 2021, 119–144. DOI: [10.17231/comsoc.39\(2021\).2852](https://doi.org/10.17231/comsoc.39(2021).2852).
- Taganrog LRO and Others v. Russia (application nos. 32401/10 and 19 others) ECtHR Judgment 07/09/2022.paras 213–219.
- Top French Court Declares Internet Access 'Basic Human Right', *Fox News*, <https://www.foxnews.com/tech>, 30.12.2023.

“The Constitution of Greece” (as revised by the parliamentary resolution of 6 April 2001 of the VIIth Revisionary Parliament), art. 5A (2), http://www.nis.gr/npimages/docs/Constitution_EN.pdf. 3.8.2023.

Tully Stephen, “A Human Right to Access the Internet? Problems and Prospects”, *Human Rights Law Review*, Vol. 14, No. 2, 2014, 175–195, DOI: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngu011>.

“Universal Declaration of Human Rights”, United Nations General Assembly, 10 December 1948. art. 11.

„Ustav Republike Srbije“, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 98/2006. član 46.